

Webrecensie BMGN – LCHR 126:3 (2011)

Graaff, Nicolaas de, *Oost-Indise spiegel*, Marijke Barend-van Haeften en Hetty Plekenpol (eds.) (Boekerij 'Oost en West'; Leiden: KITLV Uitgeverij, 2010, 169 blz., ISBN 978 90 6718 358 1).

De oorspronkelijke uitgave van de *Oost-Indise spiegel* van Nicolaas de Graaff verscheen in 1701. Ruim driehonderd jaar later maken Marijke Barend-van Haeften en Hetty Plekenpol dit werk in een toegankelijke vorm voor het eenentwintigste-eeuwse Nederlandse publiek beschikbaar. Lezers die bekend zijn met de koloniale historiografie zullen veel van De Graaffs beschrijving van de Indonesische archipel herkennen. De *Oost-Indise spiegel* heeft een grote invloed gehad op de beschrijvingen van het Oost-Indië uit de VOC-tijd. De Graaffs oordelen over de kolonie en haar bewoners werden door veel latere auteurs overgenomen.

In de inleiding beschrijven de neerlandici Marijke Barend-van Haeften (gespecialiseerd in koloniale literatuur) en Hetty Plekenpol (zelfstandig tekstschrijver) onder meer de levensloop van Nicolaas de Graaff. Hij werd in 1619 te Alkmaar geboren. Op negentienjarige leeftijd vertrok hij op zijn eerste reis naar Batavia als onderchirurgijn. Het reisdoel van de schepen waarop hij dienst deed was vaak Indië, maar ook Japan, Arabië en Spitsbergen bezocht hij. Ook werkte hij voor de admiraliteit van Amsterdam en beleefde zo de nodige avonturen op jacht naar kapers. Tijdens zijn reizen maakte hij vaak expedities landinwaarts. De Graaff had een indrukwekkende staat van dienst. Terwijl veel zeevarenden al gedurende hun eerste reis naar de Oost stierven, hield De Graaff het maar liefst zestien zeereizen, waaronder vijf naar Java, vol. Daarbij moeten we wel bedenken dat hij als scheepschirurgijn er aan de officierstafel relatief comfortabel bijzat.

De Graaff schreef zijn reisbeschrijvingen en de *Oost-Indise spiegel* op het einde van zijn leven. Hij overleed in 1688 en het werk verscheen dertien jaar later bij de drukker en boekverkoper Feyken Ryp in Hoorn. De *Oost-Indise spiegel* had deels een informatieve functie. Daarnaast is het, in de woorden van de inleiders, een 'exemplarische spiegel'. Hierin treft de lezer een moraliserende beschrijving aan van het leven van de kolonisten in Oost-Indië. Hier komen we de vaak herhaalde beschrijvingen tegen over de vrouwen van de kolonisten. De Hollandse en mestieze vrouwen komen er bij De Graaff niet goed vanaf. Zo vond hij ze slechte moeders, omdat zij hun kinderen door slavinnen lieten opvoeden. Ze waren inhalig en ze pasten zich, in het geval van de vrouwen uit Holland, te snel in negatieve zin bij de Oosterse vrouwen aan. Zelfs op het einde van de twintigste eeuw nam Rudy Kousbroek de passages over de kolonistenvrouwen over om als voorbeeld te dienen bij zijn kritiek op de koloniale samenleving.

Het exemplarische gedeelte van de *Oost-Indise spiegel* bekritiseert overigens niet alleen vrouwen. Bijna iedereen krijgt er bij De Graaff uitgebreid van langs: VOC-beambten, het lagere personeel op de schepen en ga zo maar door. Voor Barend-Van Haeften en Plekenpol is dit een geschikt aanknopingspunt om aandacht te schenken aan de 'Spiegel' als letterkundig genre. Het boek was bedoeld om de lezer te vertellen hoe hij zich diende te gedragen door hem voorbeelden te geven van hoe het niet moest. Het zou echter verhelderend zijn geweest als het boek wat meer in de context van de tijd was geplaatst. Hoe algemeen was dit genre onder de reisbeschrijvingen van toen? Wanneer maakte deze plaats voor de meer optimistische beschrijvingen van menselijke samenlevingen waarmee we de Verlichting associëren?

Nicolaas de Graaff was niet alleen chirurgijn en schrijver, maar ook cartograaf en tekenaar. Onder de illustraties in het boek zijn er een aantal van zijn hand. Wat de tekst betreft: de bewerkers hoefden slechts geringe concessies te doen om de achttiende-eeuwse tekst toegankelijk te maken voor de hedendaagse lezer. Het taalgebruik is zodanig dat het boek nog steeds ter ontspanning kan worden gelezen.

Margreet van Till, Den Haag

Webrecensie BMGN – LCHR 126:3 (2011)

Gras, Henk, met medewerking van Harry van Vliet en Bennie Pratasik, ***‘Een stad waar men zich koninklijk kan vervelen’***. ***De modernisering van de theaterlijke vermakelijkheden buiten de schouwburg in Rotterdam, circa 1770-1860*** (Hilversum: Verloren, Antwerpen: Manteau, 2009, 558 blz., ISBN 978 90 8704 088 8).

‘Een theatergeschiedenis die zich op theater richt, dat wil zeggen op theater als maatschappelijk verschijnsel wat aanzienlijke méér inhoudt dan een voorstelling, geeft ook deze kleine Goden hun geschiedenis terug [...]’ (453). Gras biedt in dit werk veel meer dan een stuk Rotterdamse theatergeschiedenis. Dat is het natuurlijk óók, maar tegelijk reikt het de bredere cultuur-sociologische context aan waarbinnen deze ‘kleine goden’ functioneerden. Dit lijkt mij overigens de enig zinvolle aanpak wil men tot een theaterhistoriografie komen die van enig nut wil zijn voor de ruimere historische landschapstekening. Het theater is bij uitstek een kunst die nauw vervlochten is met het omringende sociale, economische en politieke weefsel. Gras is een archieftijger pur sang en heeft in het verleden al bewezen dat hij gepassioneerd op zoek gaat naar deze omgevingsfactoren, waarbij in onderhavige studie ‘de meeste aandacht [zal] gaan naar particuliere ingezetenen die binnen die infrastructuur opereerden’ (16). Inderdaad draagt ook deze publicatie de sporen van uitvoerig prosopografisch onderzoek.

Kern van het onderzoek is het dynamische spanningsveld dat er in Rotterdam tussen 1770 en 1860 ontstond in de periferie van het podiumkunstenvermaak. Hieronder verstaat de auteur alle vormen van vermaak buiten de grote schouwburg aan de Coolsingel. De constatering waaraan in de titel wordt gerefereerd en die tegelijk een duidelijk waardeoordeel uitspreekt, wordt getoetst op haar historische correctheid. Het zijn enkele tijdgenoten die in een zogenaamde *Physiologie van Rotterdam* (1844) – een toentertijd populair genre waarin het stadsleven en de sociale verhoudingen mild karikaturaal worden geschetst – de havenstad tot saai nest proclameerden. Maar was dit wel zo? Gewapend met enkele theoretische duimstokken (Bourdieu, Ganzeboom, Knulst – tot wie hij zich antithetisch zal verhouden), maar vooral met een tas vol archivalia gaat Gras na welk aanbod er buiten de Coolsingel-schouwburg beschikbaar was. Een gewogen oordeel is slechts mogelijk wanneer het aanbod wordt gerelateerd aan de ‘agens’ (zowel de producent als de